

University of Groningen

Effecten van modulair beroepsonderwijs bij leerlingen

Harms, G.J.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1995

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Harms, G. J. (1995). *Effecten van modulair beroepsonderwijs bij leerlingen: Motivatie en rendement*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

2. MODULAIR BEROEPSONDERWIJS: RATIONALE

Met het doel te achterhalen welke betekenis beleidmakers en andere betrokkenen hechten aan modules in het beroepsonderwijs en om een kader te schetsen voor de vraagstelling voor het empirische deel van deze studie, is dit hoofdstuk gewijd aan de vraag: Welke overwegingen vormen de aanleiding tot het invoeren van modules in het secundair beroepsonderwijs en hoe sluiten die overwegingen aan bij de algemene ontwikkelingen aangaande dit onderwijsveld?

De overwegingen kunnen worden afgeleid uit diverse projectplannen en -verslagen uit adviezen van adviescommissies en uit enkele beleidsnotities van de overheid. Deze vormen dan ook de bronnen voor een poging de rationale achter de adoptie en invoering van modulair onderwijs te reconstrueren. Voor zover deze bronnen opleidings- of branchegebonden zijn, hetgeen vooral met betrekking tot het leerlingwezen het geval is, hebben we ons beperkt tot die gebieden waarop zich het in deze studie te memoreren empirisch onderzoek beweegt. Kort aangeduid zijn dit de volgende: de bouw, de metaaltechniek en de verzorging. De veronderstelling is, dat de daarin aan te treffen overwegingen representatief zullen zijn voor de overige branches; dat het althans niet waarschijnlijk is, dat bestudering van bronnen uit andere branches tot het ontdekken van geheel nieuwe categorieën van overwegingen voor modulair onderwijs zou leiden.

Voor het KMBO is gebruik gemaakt van de adviezen van de Innovatiecommissie Participatieonderwijs (ICP) en dan met name het Negende Advies (ICP, 1981). Voor het Leerlingwezen bestonden de bronnen uit publikaties over het Ontwikkelingsplan Leerlingwezen (Van Zwieten, 1987; Streumer & Van Zwieten, 1987), die het leerlingwezen als geheel beslaan, en publikaties uit of over de branches bouw, metaal en verzorging. (Voor de bouw: een beschrijving van de uitgangspunten van het project 'Herstructurering Opleidingen en Examens' (HOE), door de Stichting Vakopleiding Bouwbedrijf (SVB) (HOE, 1985). Voor de metaal: beschrijvingen van het moduleringsproject uitgevoerd door de Stichting Opleidingen Metaal (SOM) in samenwerking met het georganiseerd schoolwezen en ondersteuningsinstanties (Van Loon, 1983; Streumer, 1985; Tussenevaluatie, 1987; Eindverslag, 1988). Voor de verzorging: publikaties van de Landelijke Stichting Opleiding Verzorgende Beroepen (OVDB) over de resultaten van de beroepenanalyse (Vernieuwing, z.j.), over de beoogde vernieuwingen in de opleidingsprogramma's (Maatwerk, 1986), en rapportages over en naar aanleiding van onderzoek met betrekking tot modulering in het leerlingwezen van het SCO (De Bruijn e.a., 1991; Franken,

1991). Voor het MBO is gebruik gemaakt van publikaties uit het onderwijsveld zelf (VMTS, 1985) en de ondersteuning (Benedictus 1987), adviezen van de AP-VO-2 (1985a en b) en beleidsnotities van de overheid (Ministerie, 1985; 1986). Een algemene bron vormt de beleidsnotitie Modulering in het Voortgezet Onderwijs (Ministerie, 1988). Deze notitie geeft een opsomming van tien doelen die "in ieder geval in het kader van het beleid betreffende modulering worden nagestreefd". Die doelen zijn: 1. rendementsverbetering: verhoging van het numeriek rendement en verkorting van de gemiddelde verblijfsduur; 2. verbeterde aansluiting op vervolgsituaties: 2.1. op het beroepsleven (MBO-KMBO-LW); 2.2. op het beroepsonderwijs in de tweede fase (LBO); 2.3. op het MBO, HBO en wetenschappelijk onderwijs (AVO/VWO); 3. horizontale en verticale afstemming, met name tussen leerlingwezen-Kort MBO, LBO-LW/KMBO en Kort MBO-MBO, maar voor wat betreft vergelijkbare doelstellingen ook tussen de sectoren; 4. verbetering van het civiel effect: betere herkenbaarheid van de kwalificaties waarvoor wordt opgeleid; 5. kwaliteitsverbetering: duidelijker doelen, betere leerresultaten (WO betere integratie van het geleerde), verduidelijking van niveau-onderscheid, methodisch-didactische verbetering; 6. bevordering wederkerend onderwijs: certificaten kunnen in het volwassenenonderwijs worden aangevuld en "ververst"; 7. verbetering van de motivatie van leerlingen; 8. individualisering naar inhoud en middelen binnen de modules: meer mogelijkheden tot aanpassing aan verschillen in beginniveau, leerstijl en dergelijke; mogelijkheden tot remediëring; 9. snellere aanpassing aan veranderde vereisten van beroep en/of vervolgopleiding: aanpassing van afzonderlijke certificaateenheden/deelkwalificaties c.q. van modules; 10. mogelijkheden voor "op maat gesneden" opleidingen voor nieuwe doelgroepen: aanbieden van afzonderlijke certificaateenheden en/of modules in het kader van nieuwe differentiaties, contractonderwijs en/of her- en bijscholing. (Naar de exacte bronnen wordt per tekstfragment in het vervolg van dit hoofdstuk (paragrafen 2.1 t/m 2.4) niet voortdurend verwezen.)

Uit de diversiteit aan overwegingen die genoemd worden voor de overgang naar modulaire onderwijssystemen in het secundair beroepsonderwijs doemt een beperkt aantal categorieën doelen op die men met modulair onderwijs wil realiseren. Bij nadere beschouwing blijken deze elk hun eigen toegevoegde eisen te stellen aan de kenmerken van de betreffende modules of het modulaire systeem.

2.1 Flexibiliteit

De belangrijkste categorie doelen die men met modulair onderwijs beoogt te bereiken en die, zoals uit het vervolg zal blijken, in voorwaardelijke relatie staat tot

andere categorieën doelen, kan aangegeven worden met het sleutelwoord **flexibiliteit**. Het streven is daarbij steeds in de richting van een onderverdeling van opleidingen in redelijk zelfstandige elementen, die naar believen uitgenomen kunnen worden ter bestudering door bepaalde individuen of groepen, op al of niet nader te bepalen tijdstippen. De algemene veronderstelling is dat een dergelijke opzet tegemoet komt aan de wensen van verschillende zijden tot een onderwijssysteem dat zich kan aanpassen aan een diverse vraag van afnemers en consumenten, zonder dat dit gepaard gaat met onnodige verdubbelingen in het programma en tijdverlies bij de leerling. Traditioneel onderwijs, gebaseerd op vaksgewijze lessen, die in een wekelijks rooster terugkeren gedurende een periode van een of enkele jaren, mist blijkbaar de nodige aanpassingscapaciteit.

De 'diverse vraag' van afnemers (vervolgonderwijs en bedrijfsleven) en consumenten (leerlingen) is een resultante van diverse ontwikkelingen die zich de afgelopen 15 jaar hebben voorgedaan.

Een groeiende heterogeniteit van de (reguliere) instroom, zowel naar voorkennis als naar capaciteiten

In het leerlingwezen krijgt men in de loop der jaren steeds meer te maken met verschillen tussen leerlingen bij instroom. Eén van de oorzaken ligt in de 'verdubbelingsoperatie' naar aanleiding van de voorstellen van de commissie Wagner (Adviescommissie, 1983). Ten gevolge van deze geslaagde operatie stroomden in de tweede helft van de jaren 80 bijna twee maal zoveel leerlingen als in de jaren daarvoor de opleidingen in het leerlingwezen binnen. In sommige branches heeft dit volgens betrokkenen geleid tot niveauperlaging van de instroom (Den Boer & Meesterberends-Harms, 1992). In de metaalopleidingen in het leerlingwezen constateerde men, dat de samenstelling van de groep leerlingen die een opleiding wilde volgen sterk veranderde. Naast de traditionele LTS-leerlingen zag men nu ook leerlingen vanuit MAVO, KMBO, en LHNO de beroepsopleidingen binnestroomen, alsmede ongediplomeerde HAVO- en MBO-schoolverlaters. Ook in de verzorging in het leerlingwezen is "het afstemmen van de opleiding op de individuele cursist" één van de doelstellingen bij het vernieuwen van de opleidingen. Hier kreeg men te maken met instroom van verschillende leeftijd en daarmee met verschillen in ervaring en opleiding; herintredende vrouwen vormen een belangrijk aandeel in de leerlingpopulatie.

Het KMBO, dat in 1979 ontstond, was bedoeld om leerlingen die niet konden worden toegelaten tot het MBO een beroepsopleiding in het dagonderwijs te bieden. De reden voor hun niet toelaatbaar zijn lag vaak in het feit dat zij een opleiding in de eerste fase op een te laag niveau hadden afgesloten, of geheel zonder

diploma hadden beëindigd. Om hieraan tegemoet te komen, wilde men van meet af aan een drempelloze instroom realiseren. Een drempelloze instroom wil zeggen dat er geen eisen gesteld worden aan de kwalificaties waarmee leerlingen instromen: een diploma van de eerste fase voortgezet onderwijs is niet vereist. Bovendien wilde men het onderwijs afstemmen op de (capaciteiten en) de interesses van de individuele leerling. Tengevolge van deze uitgangspunten kreeg het KMBO te maken met leerlingen die bij instroom naar voorkennis en capaciteiten sterk verschilden.

Ook het MBO kende het probleem van de heterogene instroom. Voor de toenmalige Vereniging van Middelbare Technische Scholen (VMTS) was de gedifferentieerde instroom een van de knelpunten waarop modulering van de opleidingen het antwoord moest geven. In haar reactie op de moduleringsplannen van de VMTS in de vorm van een beleidsnotitie Modulering MTO is de staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen met de VMTS van mening dat een van de redenen om modulering op gang te brengen, ligt in het feit dat de achtergrond van beginnende MTS-ers uiteen loopt en differentiatie in het onderwijsaanbod vereist. Hoewel in het MEAO/MMO een heterogene instroom niet rechtstreeks als reden voor modulering wordt genoemd, wordt het beter kunnen inspelen op een heterogene instroom wel als één van de (bijkomende) voordelen van een modulair systeem gezien. Ook de overheid spreekt in de beleidsnotitie over modulering in het voortgezet onderwijs de wens uit tot meer mogelijkheden tot aanpassing aan verschillen in beginniveau (en leerstijl), maar projecteert deze binnen modulen.

Een toenemend beroep op opleidingen om delen van het opleidingsaanbod ter beschikking te stellen aan nieuwe doelgroepen

Jarenlang werden opleidingen in het secundair beroepsonderwijs als een geheel pakket aangeboden. In de loop van de jaren '80 ontstond er steeds meer behoefte aan het volgen van gedeelten uit het opleidingsaanbod. In haar formulering van de doelstellingen voor het beleid ten aanzien van modulering onderkent de overheid dit ook. Meer en meer werd door het bedrijfsleven een beroep op reguliere opleidingen gedaan om in voorkomende gevallen werknemers her- en bij te scholen. De mogelijkheden daartoe werden verruimd door de in 1989 ingevoerde Wet Contract-activiteiten (1989) die het scholen mogelijk maakt onderwijs op maat aan te bieden aan ieder die daarvoor wil betalen. Een andere ontwikkeling was de groeiende tendens om (delen van) reguliere opleidingen een plaats te geven in het stelsel van onderwijsvoorzieningen in het kader van de volwasseneneducatie. Eind jaren '80 resulteerde dit in een samenwerking tussen het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en het Ministerie Van Sociale Zaken en Werkgelegenheid met

betrekking tot de scholing van laag opgeleide volwassenen. In dit verband viel het besluit, de beroepsopleidingen en de reguliere infrastructuur van het beroepsonderwijs, en dan specifiek het leerlingwezen, voor deze doelgroep beschikbaar te stellen in het kader van de maatregel Permanente Beroepsgerichte Volwasseneneducatie (PBVE) (zie ook Den Boer, 1995).

Een toenemende behoefte tot tussentijds bijstellen van individuele leerroutes

Vooraf in het leerlingwezen wordt men nogal eens geconfronteerd met de noodzaak om de opleidingsweg van de leerling tussentijds bij te stellen. Bedrijfswisseling tijdens de opleiding van de leerling, meestal wegens ontslag, is vooral in tijden van economische recessie een bekend fenomeen. De gevolgde opleiding blijkt dan soms niet meer te passen bij het beroepsperspectief van de leerling en overstap naar een andere opleiding is gewenst. De heersende, sterk verticale structuur van de opleidingen in bijvoorbeeld de metaalopleidingen in het leerlingwezen betekende in dat geval feite opnieuw beginnen. Modulering zou daar verandering in kunnen brengen. Wanneer verwante opleidingen gebruik maken van dezelfde modules voor die onderdelen waarop de opleidingen overlappen, leidt dat in voorkomende gevallen tot een efficiëntere overstap tussen opleidingen.

Een toenemende behoefte van het bedrijfsleven aan inhoudelijke differentiatie bij uitstroom

In het leerlingwezen constateert men vooral in de technische sector (metaal) een grotere drang tot specialisatie binnen de beroepen. In het MBO constateert de (voormalige) VMTS de vraag van het bedrijfsleven naar een gedifferentieerde uitstroom. Ook de overheid refereert hier mogelijk aan waar zij stelt dat 'verbeterde aansluiting op het beroepsleven' een van de na te streven doelen is. Deze ontwikkelingen doen de noodzaak gevoelen de opleidingen zo in te richten, dat leerlingen met weliswaar overlappende maar verschillende profielen kunnen uitstromen. Een opleidingsaanbod bestaande uit min of meer zelfstandige onderdelen zou de mogelijkheid bieden om aan deze behoefte tegemoet te komen.

Een groeiende behoefte om verouderde onderdelen van opleidingen snel te kunnen vervangen door nieuwe

Een centraal element in de discussie over moduleren is de steeds weer vermelde behoefte om een zodanig onderwijssysteem voor de beroepsopleidingen op te zetten, dat snel gereageerd kan worden op veranderingen in de beroepspraktijk. De gedachte is, dat een systeem dat uit min of meer zelfstandige eenheden bestaat, zich daarvoor gemakkelijker leent, dan een systeem met een longitudinale leerstof-

planning in vakken en een leerstof-jaarklassen-systeem. In vrijwel alle plannen komt deze overweging voor. In het leerlingwezen zou modulering de mogelijkheid bieden delen van een opleiding of programma in het kader van productiewijzigingen sneller aan te passen of te vernieuwen. In de metaal constateert men, dat de beroepsbeoefening sterk aan verandering onderhevig is, doordat productietechnieken en bedrijfsvoering in de bedrijven vernieuwd werden. Een opleidingssysteem dat snel op deze veranderingen kan inspelen was dringend gewenst. Hier ligt de nadruk op het scheppen van een permanente mogelijkheid tot aanpassing. In de overwegingen wordt aanpassing aan de beroepspraktijk vaak ook als eenmalige activiteit gezien. Zo stelt men bij de verzorging als doel voor de vernieuwing van de opleidingen onder andere het beter afstemmen van de opleiding op de huidige beroepspraktijk. Ook de VMTS wil kunnen inspelen op de snel veranderende technologische ontwikkelingen en opnieuw onderschrijft de overheid deze overweging.

Bij dit type overwegingen past evenwel een drietal kanttekeningen. Ten eerste kan achter de geschetste behoefte de als naïef te kenschetsen veronderstelling schuil gaan, dat een perfecte inhoudelijke afstemming tussen onderwijs en vraag vanuit de beroepspraktijk mogelijk en wenselijk is. Ten tweede wordt op zijn minst de suggestie gewekt, dat de beïnvloeding tussen arbeid en onderwijs via een weg met eenrichtingverkeer verloopt. Om onderwijs vorm te geven gelden echter meer overwegingen dan alleen die ontleend aan het domein van arbeid en beroep. Ten derde staat of valt de realiteitswaarde van de veronderstelling dat modules een snellere vervanging van verouderde opleidingselementen mogelijk maken, met de houdbaarheid van de premisse dat veranderingen in het beroep of de sector waarvoor opgeleid wordt, zich houden aan de grenzen tussen eenmaal afgebakende modules.

De wens om aan te sluiten bij interesses van leerlingen

Slechts in beperkte mate speelt de noodzaak om aan te sluiten bij individuele interesses van leerlingen in de overwegingen een rol. In het KMBO geldt deze doelstelling wel: leerlingen stellen aan het begin van de opleiding in overleg met docenten en begeleiders een educatief programma samen, afgestemd op hun wensen en opgebouwd uit die programma-eenheden die daaraan tegemoet komen. In het leerlingwezen, voor zover het de betrokken branches betreft met uitzondering van de verzorging, vormt een eventuele behoefte om rekening te houden met de persoonlijke interesses van de leerling minder duidelijk een overweging voor modulair onderwijs. Hetzelfde geldt voor het MBO.

De wens om de horizontale en verticale afstemming tussen de diverse onderwijstypen te bevorderen

Voorals de overheid voert overwegingen van deze aard aan. In de afzonderlijke plannen vanuit het veld komen ze minder sterk naar voren; afstemmingswensen liggen daar meer op het vlak van verwante opleidingen binnen het eigen onderwijstype. Afstemming moet betere doorstroommogelijkheden voor leerlingen realiseren; blijkbaar laten deze te wensen over. In horizontale zin betreft dit de overstap tussen de onderwijstypen binnen het secundair beroepsonderwijs: lang en kort MBO en leerlingwezen; in verticale zin de overstap van voorbereidend naar secundair beroepsonderwijs en van MBO naar Hoger Beroepsonderwijs (HBO).

Ook hier bieden modulen alleen soelaas, als de overlap tussen de betreffende opleidingen zich laat afbakenen langs de grenzen van modulen. Dat zal alleen het geval zijn, als de afbakeningsprincipes in de betreffende onderwijstypen gelijk zijn, hetgeen waarschijnlijk nauwelijks anders bereikt kan worden dan via een gezamenlijke leerplanontwikkeling voor de onderscheiden onderwijstypen.

De wens om rekening te houden met individuele verschillen tussen leerlingen in leercapaciteit en -snelheid

Leerlingen blijken niet alleen steeds meer te verschillen in achtergrond, zoals die bijvoorbeeld tot uiting komen via verschillen in vooropleiding en ervaring, maar ook in leercapaciteit en snelheid. In het KMBO is dit een belangrijke overweging geweest om te streven naar individualisering in tempo. Ook in het leerlingwezen, althans in sommige branches, en in het MBO spelen dergelijke overwegingen rol, zij het dat zij daar meer in het teken van de rendementsverbetering staan. Zo stelt de overheid in reactie op de moduleringsinitiatieven in het Middelbaar Technisch Onderwijs (MTO) dat een leerstof-jaarklassen-systeem een aan individuele voorde-ningen aangepaste leerweg verhindert en de verblijfsduur negatief beïnvloedt en zij ziet daarin een reden om modulair onderwijs te entameren.

Al deze ontwikkelingen vragen om *inhoudelijke* flexibiliteit van het onderwijssysteem. Modulen worden gezien als middel om deze inhoudelijke flexibiliteit te realiseren. Daarbij zal men zich dan wel moeten realiseren, dat de beoogde onderdelen of modulen redelijk zelfstandig moeten zijn: een systeem met een structuur die voorwaardelijke relaties tussen modulen kent, stelt tegelijkertijd grenzen aan de te realiseren flexibiliteit. Wil men daarenboven rekening houden met individuele verschillen tussen leerlingen in leercapaciteit en -snelheid, dan is bovendien *temporele* flexibiliteit vereist. Dit stelt een extra eis aan de vormgeving van modu-

len: zij moeten individueel te doorlopen zijn. Op het begrip flexibiliteit wordt in paragraaf 5.1 nader ingegaan.

2.2 Beroepsgerichte coherentie

In de tweede plaats is er in het secundair beroepsonderwijs een serie overwegingen te onderkennen, die te maken hebben met de kracht van een module als bindend element tussen theorie en praktijk, tussen school- en bedrijfscomponent in de opleiding en tussen opleiding en beroep. We zullen dit aanduiden als **beroepsgerichte coherentie**. Zo veronderstelt men, dat modules de aansluiting van de opleiding op de beroepspraktijk zullen bevorderen, de samenhang tussen school- en bedrijfscomponent in de opleiding zullen versterken, een snelle en permanente mogelijkheid zullen bieden om de opleiding aan te passen aan veranderingen in de beroepspraktijk, de betrokkenheid van het bedrijfsleven bij de opleiding en de communicatie tussen school en bedrijfsleven zullen vergemakkelijken, een herkenbare leersituatie voor de leerling zullen opleveren, de samenhang tussen praktijk en theorie in de opleiding zullen versterken en de mogelijkheid zullen bieden om de volgorde waarin de modules doorlopen worden af te laten hangen van de in dezelfde periode in de beroepspraktijk uit te voeren handelingen. Dit veronderstelt extra, dat modules inhoudelijk gekoppeld zijn aan een duidelijk aanwijsbare afzonderlijke en intern samenhangende serie beroepshandelingen, een beroepstaak, ofwel een deelkwalificatie, en daarmee deel uitmaken van een duidelijk gearticuleerde kwalificatiestructuur.

Een vaksgewijze verdeling van leeractiviteiten ligt daarbij niet voor de hand: een thematische, vakoverstijgende aanpak lijkt gewenst.

2.3 Motivatie en rendement

Vervolgens is er een categorie overwegingen die te maken hebben met de **motivatie** van de leerlingen en het rendement van opleidingen. Een modulair onderwijsstelsel zou de motivatie van de leerlingen bevorderen. Deze overwegingen worden evenwel zelden sterk onderbouwd. Enkele vermelde noties in de overwegingen hebben te maken met de vorige twee categorieën. Een stelsel dat kan inspelen op individuele verschillen tussen leerlingen zal de motivatie bevorderen en een indeling in eenheden die correspondeert met indelingen in het beroep waarvoor men opgeleid wordt, bevordert bij de leerling de inzichtelijkheid en de ervaren doelgerichtheid van de opleiding. Hoewel niet met zoveel woorden vermeld, is het denkbaar, dat ook elementen als een korte spanningsboog, regelmatige feedback,

en absolverende toetsing motivatiebevorderend zijn. Dit stelt evenwel weer extra eisen aan de modulen: zij moeten in redelijk korte perioden te doorlopen zijn en ze moeten tevens eenheid van toetsing zijn.

Een modulair systeem zou tevens, zo is de alom geuite verwachting, het **rendement** van opleidingen bevorderen. Het niet dubbel hoeven doen van onderdelen, het niet hoeven wachten op anderen met een lager tempo, en het hebben van een goede motivatie draagt hier uiteraard aan bij. De rendementsverwachting is dus wel plausibel, maar vereist dan wel extra voorwaarden die bij flexibiliteit en zojuist met betrekking tot motivatie zijn genoemd: bijvoorbeeld tempodifferentiatie, eventueel zelfinstructie en absolverende toetsing. In het algemeen zijn de middel-doel relaties tussen moduleren enerzijds en motivatie en rendement anderzijds weinig expliciet in de bestudeerde bronnen. In de inleiding op het onderzoek naar effecten in het kader van deze studie komen we op deze relaties uitvoerig terug (hoofdstuk 5 en 6).

2.4 Overige overwegingen

Een volgende groep overwegingen betreft het efficiënt benutten van middelen en formatie. Hoe modulair onderwijs dit doel kan dienen wordt weinig expliciet gemaakt. Voorstelbaar is, dat ook hier (gedeeltelijke) zelfinstructie een eis is, die het mogelijk maakt modulen in te zetten ter extensivering van het onderwijs, zodat beschikbare docenttijd ingezet kan worden op plaatsen waar dat het meest nodig is.

Tenslotte zijn er nog overwegingen die meer te maken hebben met het vernieuwen van opleidingen in het algemeen en niet specifiek zijn voor moduleren, en die ook niet vanzelfsprekend door modulair onderwijs gerealiseerd worden, maar misschien wel via een proces van moduleren. Bedoeld worden overwegingen gericht op doelen als het moderniseren van de leermiddelen, het rationaliseren van een opleiding en het aanpassen van de opleiding aan de hedendaagse technologische en onderwijskundige ontwikkelingen. We zullen deze verder niet in de beschouwingen betrekken.

2.5 Rationale in beleidsmatig perspectief

In het streven naar flexibiliteit, beroepsgerichte coherentie en betere motivatie en rendement weerspiegelen zich de discussies en beleidsontwikkelingen met betrekking tot het secundair beroepsonderwijs van de laatste 15 jaar.

Flexibiliteit en beroepsgerichte coherentie vormen een mogelijk antwoord op een in die discussies algemeen gesignaleerde gebrekkige samenhang, zowel binnen het onderwijssysteem zelf, als tussen het onderwijssysteem en zijn omgeving.

Aansluitingsproblemen tussen *beroepsonderwijs en arbeid*, zowel in kwalitatieve als kwantitatieve zin, stonden centraal in de rapporten van de Commissies Wagner (Adviescommissie, 1983) en Rauwenhoff (Tijdelijke adviescommissie, 1990) en de daaropvolgende discussies. Maatregelen naar aanleiding daarvan waren onder andere de verdubbeling van het aantal leerplaatsen in het leerlingwezen en de nauwere samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven bij de planning en vormgeving van het beroepsonderwijs. Een derde commissie, Van Veen (Commissie Dualisering, 1993), constateert dat inmiddels van een slechte aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt geen sprake meer is. Zo zijn de condities voor optimalisering van de kwalitatieve aansluiting volgens Van Veen in het secundair beroepsonderwijs onder andere verbeterd, door de in gang gezette gezamenlijke eindtermenontwikkeling, waarin het bedrijfsleven, in tegenstelling tot vroeger, een belangrijke rol speelt. Kwantitatieve problemen zijn er volgens de commissie nog wel: veel leerlingen verlaten zonder voltooide opleiding het secundair beroepsonderwijs.

Al spreekt de commissie van een inmiddels verbeterde kwalitatieve aansluiting, een zekere frictie tussen onderwijs en arbeid zal nooit geheel verdwijnen (Nieuwenhuis, 1991; Van Hoof & Dronkers, 1980; Van Hoof, 1987) en dat is ook niet in alle opzichten wenselijk. Ook van flexibiliteit en modulering moet vanuit die optiek niet de definitieve oplossing verwacht worden (Franssen, 1991). Flexibiliteit kan wel beter recht doen aan de dynamiek die overgangen tussen onderwijs en arbeid kenmerkt.

De aandacht voor een betere afstemming tussen opleidingen en tussen schooltypen onderling *binnen het secundair beroepsonderwijs* vinden we terug binnen de operaties van schaalvergroting die in het veld in uitvoering zijn. Na de samenvoeging van MBO-scholen tot grote, al dan niet sectorale, instellingen per regio en de integratie van de korte opleidingen daarin (SVM-operatie) in 1991, volgt thans een nieuwe fase van schaalvergroting en integratie, nu ook het leerlingwezen en de volwasseneneducatie in de voorzieningen opgenomen worden. Deze moeten de komende jaren uitgroeien tot ROC's, die hun wettelijke basis zullen vinden in de in te voeren WEB. In dit kader zijn nieuwe structuren ontwikkeld (landelijke organen voor het beroepsonderwijs) en procedures ontworpen voor gezamenlijke leerplanontwikkeling voor lange en korte MBO-opleidingen en opleidingen in het kader van het leerlingwezen. In dit proces zal bestaande overlap of discrepantie tussen opleidingen duidelijk worden. Het valt te verwachten, dat de verplichte

indeling van de landelijke leerplannen in certificaateenheden of deelkwalificaties voor veel scholen aanleiding zal zijn voor een modulaire opzet van het onderwijs.

De behoefte aan een betere *afstemming op de instroom* is een uitvloeisel van verschillende tendensen die de laatste jaren zichtbaar zijn geworden. Ten eerste biedt het initieel onderwijs in steeds mindere mate een opleiding voor het leven (Ministerie, 1993). Gedurende hun beroepsloopbaan zullen werknemers steeds meer voor een korte of langere periode terugkeren in het onderwijssysteem om hun kennis aan te vullen en te verversen. Het onderwijs zal dus steeds meer een rol spelen in her- en bijscholing van werknemers. De mogelijkheden daartoe zijn inmiddels uitgebreid door de instellingen toe te staan naast regulier bekostigd onderwijs contractonderwijs aan derden te verzorgen. In 1989 werd daartoe de Wet Contract-activiteiten (1989) van kracht. Ten tweede wordt er van het beroeps- onderwijs verwacht dat de reguliere voorzieningen ingezet worden bij de scholing van laag opgeleide volwassenen, voornamelijk in het kader van de arbeidsvoorziening. Dit betekent, dat de instroom meer en meer zal bestaan uit leerlingen met een gebrekkige vooropleiding, die bovendien tot een andere leeftijdscategorie behoren. Deze groep leerlingen zal bovendien, even als de vorige, vaak een beroep doen op delen van het onderwijsaanbod en niet altijd op complete opleidingen. Met leerlingen met gebrekkige vooropleidingen is men in delen van het systeem al enige tijd geconfronteerd. In het KMBO ten gevolge van het uitgangspunt van drempelloosheid, in het leerlingwezen tengevolge van de geslaagde verdubbelingsoperatie midden jaren '80 als vervolg op de voorstellen van de commissie Wagner. Deze verdubbelingsoperatie had tot gevolg, dat ook leerlingen gerecruteerd moesten worden uit andere dan de traditionele doelgroep van gediplomeerde schoolverlaters uit de eerste fase voortgezet onderwijs. Ten derde zal het secundair beroeps- onderwijs de aangewezen plek zijn om de gewenste "startkwalificatie voor iedereen", zoals voorgesteld door de commissie Rauwenhoff en geadopteerd door de overheid, te realiseren. Met name op dit laatste onderdeel tekent zich sterk de spanning af tussen gewenst eindniveau (in eerste instantie primaire opleiding leerlingwezen) en de wens dit niveau voor iedereen bereikbaar te maken (zeer laag gekwalificeerde instroom). Tekenend is, dat in het format kwalificatiestructuur MBO (Ministerie, 1994) een lager niveau geïntroduceerd wordt: het assistentniveau.

Ook de wens tot verbetering van motivatie en rendement is een bekend element in discussies. In de afgelopen jaren is een sterke bezorgdheid ontstaan over vooral de uitval in leerlingwezen en MBO. Deze blijkt in het MBO de 40% te naderen (Janssen, 1990) en in het leerlingwezen variërend per branche gemiddeld ongeveer 50% te zijn (Van der Aa, 1988; Ganga, 1992; Den Boer & Meesterberends-Harms,

1992; Van den Berg e.a., 1994). Vooral door de scholen wordt motivatie van leerlingen bij gering rendement een rol toegedicht. De oorzaken liggen echter op diverse niveaus: bij de leerling, bij het onderwijs en (in het leerlingwezen) bij de leerplaatsen in bedrijven. Door de in het kader van de SVM geïntroduceerde rendementsfinanciering zullen de instellingen in de loop der komende jaren steeds sterker gedwongen worden om het rendement van hun opleidingen te verhogen. Uitval is bovendien een probleem dat om een oplossing vraagt in het kader van het uitgangspunt een startkwalificatie voor iedereen te realiseren.

We besluiten deze paragraaf met de volgende conclusie: De doelen die met modulering beoogd worden, passen niet alleen in het behoeftenpatroon dat het veld kenmerkt, maar bestrijken het vrijwel geheel. Het getuigt van een aanzienlijk optimisme te veronderstellen dat modulair onderwijs in staat zal zijn aan al deze behoeften te voldoen.

2.6 Rationale als onderzoekskader

In de hoofdstukken 4 en 6 van deze studie wordt de betekenis van modulair onderwijs belicht vanuit empirisch onderzoek op dit terrein. De keuze voor de betreffende onderzoeksvragen is ingegeven door beleidsmatige vragen en is mede ingevuld vanuit de ervaringskennis van direct betrokkenen en vanuit de natuurlijke variatie aan verschijningsvormen van modulair onderwijs die aangetroffen werd. Een expliciete beleidsanalyse heeft daarbij niet plaatsgevonden. Nu in de vorige paragrafen de nagestreefde doelen nader geïnventariseerd zijn, is het mogelijk de plaats van het te rapporteren onderzoek ten opzichte daarvan alsnog te markeren.

De drie belangrijkste categorieën overwegingen, of doelen, zoals die in de vorige paragrafen geformuleerd werden, zijn flexibiliteit, beroepsgerichte coherentie en motivatie/rendement. Deze categorieën zijn niet van gelijke orde. Flexibiliteit en beroepsgerichte coherentie manifesteren zich als onderwijskenmerken, motivatie en rendement worden opgevat als (mogelijke) effecten van onderwijs. Daardoor staan de eerste twee categorieën in een voorwaardelijke relatie tot de derde.

In het empirisch onderzoek waarover verder in deze studie gerapporteerd wordt, is deze relatie ook expliciet onderwerp van studie. Bij het empirisch onderzoek worden enerzijds in de praktijk bestaande verschijningsvormen van modulair onderwijs geïnventariseerd. Deze blijken goed te beschrijven te zijn in termen van gerealiseerde flexibiliteit, zij het dat bepaalde aspecten zoals die in paragraaf 2.1 aan de orde kwamen wel, andere nauwelijks gerealiseerd bleken te zijn. Anderzijds zijn motivatie en rendement onderzocht als effecten bij leerlingen, zowel van modulair beroepsonderwijs als zodanig als van de afzonderlijke verschijningsvor-

men. Het empirisch onderzoek speelt zich dus af op twee van de drie doelgebieden: flexibiliteit en motivatie/rendement, en betreft tevens de relatie tussen beide.